

ПЕРСОНАЛІЇ

УДК (UDC) 94(477) "1895/1946"

DOI: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2023.62.4>

ВЛАСЕНКО В. М., КУРІННОЙ О. С.*

ДО ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ АНДРІЄВСЬКОГО

***Анотація.** Публікація присвячена літературній творчості українського громадсько-політичного діяча, учасника Української революції 1917-1921 рр., одного з лідерів української політичної еміграції в Югославії, письменника і журналіста, уродженця Чернігівщини Василя Васильовича Андрієвського.*

У передмові висвітлено біографію та громадсько-політичну діяльність В. Андрієвського в Україні та еміграції. Зазначено, що донедавна не була відомою його літературна творчість, оскільки свої оповідання він публікував під псевдонімами та криптонімами. Завдяки опрацюванню архівно-слідчої справи В. Андрієвського, що зберігається у Галузевому державному архіві Служби безпеки України, з'ясовано походження псевдонімів та визначено коло журналів, в яких публікувалися його прозові твори.

Вперше публікуються чотири оповідання В. Андрієвського під псевдонімом «Василь Некрашевич», які надруковані у місячнику письменства, мистецтва, науки і громадського життя «Нова Україна» (Прага, 1923 р., редактори В. Винниченко, М. Шаповал) та ілюстрованому двотижневнику «Світ» (Львів, 1926-1927, гол. редактор І. Квасниця).

***Ключові слова:** Василь Андрієвський, Василь Некрашевич, література, українська політична еміграція, Українська революція 1917-1921 рр., часопис, Югославія.*

Донедавна ім'я Василя Васильовича Андрієвського як літератора і журналіста було невідомим, оскільки його публікації друкувалися під кількома псевдонімами або криптонімами. Немає про нього і гасел в енциклопедично-довідкових виданнях, хоча у 10-х рр. ХХІ ст. у науковій періодиці про українську політичну еміграцію в міжвоєнній Югославії він був одним з головних персонажів [1-8]. І лише завдяки введенню до наукового обігу матеріалів архівно-слідчої справи В. Андрієвського, що зберігається в Галузевому державному архіві Служби безпеки України, на початку 20-х рр. ХХІ ст. з'явилися перші спеціальні публікації про нього, зокрема, про участь в Українській революції 1917-1921 рр. на Чернігівщині [9], зустрічі з Головним отаманом військ УНР і Головою Директорії УНР Андрієм Лівницьким

* *Власенко Валерій Миколайович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Сумського державного університету, ORCID: 0000-0003-2220-2239.*

Курінной Олександр Станіславович – студент Сумського державного університету

[10], його трудову і громадсько-політичну діяльність [11-12] та літературну і журналістську творчість [13].

Зауважимо, що у науковій літературі є публікація про його батька – відомого українського громадсько-політичного діяча, члена Братства тарасівців, чернігівських товариств «Громада» та «Просвіта» Василя Трохимовича Андрієвського, який у 1907-1918 рр. жив і працював у Кролевіці. У ній подана суперечлива інформація щодо окремих сторінок його біографії, які, за матеріалами архівно-слідчої справи сина, відносяться до Василя Андрієвського молодшого, зокрема щодо керівництва Борзнянською повітовою адміністрацією, участі у I Українському з'їзді в Чернігові у червні 1917 р., у справі організації загону «Українського вільного козацтва» у с. Рожнівка тогочасного Борзнянського повіту, а також авторства публікацій під псевдонімом у чернігівській пресі та інші [14].

Як випливає з архівно-слідчої справи, Василь Васильович Андрієвський народився 19 серпня 1895 р. (н. с.) в с. Рожнівка Борзнянського пов. Чернігівської губ. в родині службовця. Серед представників цієї родини було чимало священників. Священницьку службу пророкували і Василю Васильовичу. Але після здобуття середньої освіти він відмовився від такої перспективи. Працював агрономом на Трубчевських підприємствах Київського обласного військово-промислового комітету й у лісовому господарстві в Білорусі. Після лютневої революції 1917 р. поринув у громадську роботу, на численних мітингах і зборах агітував спочатку за незалежність України і скликання Українських установчих зборів, брав участь у роботі українських комітетів у Кролевіці, Новгород-Сіверському, Борзні, I Українському з'їзді у Чернігові (делегований Кролевецьким комітетом), був інструктором-організатором Центральної Ради у Сосницькому повіті та керівником Борзнянської повітової адміністрації на початку і наприкінці 1918 р., співорганізатором загону «вільного козацтва» у рідному селі. На початку 1918 р. загинув від рук більшовиків його батько. За часів гетьманату В. Андрієвський був заарештований і запроторений до в'язниці, звідки його звільнили повстанці отамана Ангела під час виступу проти гетьмана у листопаді 1918 р. На початку наступного року він відбув до Києва, де очолив інформаційний відділ Конгресу трудового народу. Там же познайомився з майбутнім Головою Уряду УНР А. Лівичем [15, арк. 15], з яким ще буде мати зустрічі у 1929, 1943, 1945 (двічі) рр.

На початку 1919 р. В. Андрієвський разом із братом Петром та своїм товаришем вирішив виїхати до Австралії, де планував здобути вищу освіту з агрономії. Задля отримання закордонних паспортів вони рушили до Станиславова, а далі транзитом через Будапешт і Загреб потрапили до «республіки Фіуме» (невизнана держава, що прагнула до об'єднання з Італією, нині місто Рієка в Хорватії). Тамтешня влада, підозрюючи новоприбулих у зв'язках з більшовиками, заарештувала їх і відправила до в'язниці в італійському місті Трієст. Після майже трьох місяців ув'язнення їх відправили до Королівства сербів, хорватів і словенців (з 1929 р. – Королівство Югославія).

Спочатку В. Андрієвський жив у містах Блед і Птуй (Словенія), з 1921 р. – у сербському місті Валево, а з 1923 р. – в Белграді. Був службовцем у кількох

компаніях з будівництва залізниці та туристичній фірмі «Путник». У столиці знайшов групу однодумців, з якими вирішив заснувати белградську філію Українського товариства «Просвіта» в Загребі (УТП, діяло з 1922 р.). Згодом белградська філія перетворилася на централю. У 1926-1928 рр. В. Андрієвський був секретарем управи УТП в Белграді. Але через непорозуміння між членами управи на політичному ґрунті, коли одна її частина підтримувала Є. Петрушевича, а інша С. Петлюру (згодом А. Лівіцького), з товариства вийшла група її членів і заснувала Українську громаду в Белграді. Весь час існування нової організації В. Андрієвський належав до її керівного складу, а в 1932-1939 рр. очолював її. Українська громада орієнтувалася у своїй діяльності на Уряд УНР в еміграції. Напередодні її утворення В. Андрієвський листовно налагодив зв'язок з членами уряду Іларіоном Косенком (адміністратор друкованого органу Уряду УНР в еміграції паризького тижневика «Тризуб») та Олександром Шульгиним (міністр закордонних справ УНР), а через них з представником військового міністра УНР на Балканах і в Туреччині Василем Филоновичем. В. Андрієвський брав активну участь в емігрантському об'єднанні русі, був делегатом від українських організацій Югославії на I конференцію української еміграції, що відбулася 1929 р. в Празі, а також членом управи Союзу українських організацій Югославії.

Наприкінці 1941 р., коли Сербія вже перебувала під німецькою окупацією, нова влада дозволила відновити діяльність УТП в Белграді. В. Андрієвський увійшов до його управи. Після прибуття до Белграда українського письменника Юрія Косача, який ініціював створення місцевої редакції німецького «Інтеррадіо», майже вся управа УТП перейшла на роботу до неї. Оскільки В. Андрієвський мав літературний хист і добре володів українською мовою, то став коректором і диктором. Він погодився на роботу в редакції з кількох причин. По-перше, не хотів бути мобілізованим до «Русского охрального корпуса», куди вербували майже всіх емігрантів, по-друге, вбачав у цьому можливість боротися проти радянської влади не зброєю, а словом, по-третє, через матеріальну скруту.

В середині лютого 1942 р. уся редакція була передислокована до Берліна. Там В. Андрієвського перевели до редакції (з такими ж функціями) «Вінети» – підрозділу Міністерства пропаганди Німеччини. Невдовзі українську редакцію «Вінети» очолив Микола Лівіцький (майбутній Президент УНР в екзилі, син Андрія Лівіцького). Влітку 1943 р. В. Андрієвський і М. Лівіцький відвідали Вінницю, де німецька влада за допомогою місцевого населення виявила місце поховання жертв більшовицького терору кінця 1930-х рр. («Вінницька трагедія»). Підготували репортаж, який згодом транслювався на радіо кількома мовами.

У червні 1945 р. В. Андрієвський разом з дружиною повернувся до Югославії, жив у м. Баня-Лука, де знову долучився до українського руху. У 1946 р. взяв участь у створенні громадської організації «Українська народна рада», був секретарем її управи, організовував різноманітні культурні заходи.

Восени 1946 р. ним зацікавилася радянська спецслужба СМЕРШ («Смерть шпионам»). Його було заарештовано, а на початку наступного року етаповано до Києва, де 7 квітня 1947 р. за статтями 54–4 та 54–11 Кримінального кодексу УРСР засудили до 10 років позбавлення волі у виправно-трудоному таборі з конфіскацією

належного йому майна [15, арк. 176]. Подальша доля Василя Васильовича Андрієвського невідома. У 1996 р. в Україні він був реабілітований.

Донедавна діяльність В. Андрієвського на ниві красного письменства та журналістики не була відомою. Завдяки архівно-слідчій справі стали відомі його псевдоніми, що дозволило з'ясувати періодичні видання, на сторінках яких публікувалися його літературні твори (оповідання) та журналістські матеріали (статті, повідомлення, репортажі, хроніка тощо).

Перші проби пера В. Андрієвського припадають на період напередодні Першої світової війни, коли на сторінках київських часописів «Огни» та «Маяк» були опубліковані невеличкі оповідання під псевдонімом «Юрась». Під час Української революції 1917-1921 рр. його статті за підписом «Анський» або «Анський» публікувалися на шпальтах «Черниговской земской газеты» та кооперативного часопису «Муравейник-Комашня». В емігрантський період свої праці він підписував псевдонімами «Некрашевич», «В. Некрашевич», «Василь Некрашевич», «Анський», «В. Анський» та криптонімами А., В., В.А.

Після проведеної генеалогічної розвідки вдалося з'ясувати, що прізвище Некрашевич належить прадіду В. Андрієвського по батьківській лінії – Луці Івановичу Некрашевичу, який народився у с. Вишеньки, нині Бориспільського р-ну Київської обл., закінчив Києво-Могилянську академію та більше 40 років був священником у с. Рожнівка Борзнянського пов. Чернігівської губ. [16, с. 642-643]. Крім того, уродженцем с. Вишеньки був Іван Георгійович Некрашевич (1742-?) – відомий український поет, драматург і проповідник другої половини XVIII ст. Його вірші вважаються пам'ятками української мови [17-18]. Можна припустити, що на честь одного з Некрашевичів Василь Андрієвський обрав собі такий псевдонім при публікації своїх художніх творів.

Літературні та публіцистичні твори В. Андрієвського друкувалися у таких виданнях, як «Нова Україна» (Прага), «Гуртуймося» (Прага, Софія), «Тризуб» (Париж), «Діло», «Наша бесіда», «Нові шляхи», «Світ», «Чар-зілля» (Львів) [15, арк. 53], а у 1932 р. у львівському видавництві «Русалка» побачила світ комедія на одну дію «За кулісами театру» його авторства.

Нижче публікуємо чотири оповідання В. Андрієвського. Перше і друге були надруковані у часописі «Нова Україна» (Прага), третє і четверте – часописі «Світ» (Львів). Повністю збережено лексичні і правописні особливості текстів.

Література і джерела

1. Власенко В. Українська громада у Белграді у міжвоєнний період (за матеріалами паризького «Тризуба») // Київська старовина. 2011. № 1. С. 123-136.
2. Власенко В. Шевченківські свята міжвоєнної української еміграції в Югославії (за матеріалами паризького тижневика «Тризуб») // Величина малих язичких, књижевних, културних и историјских традицијах [Електронски извор]: зборник радова. Нови Сад: Филозофски ф-т, 2012. С. 95-105.
3. Власенко В., Гузун В. Національно-демократичне середовище міжвоєнної української еміграції в країнах Південно-Східної Європи // Сумська старовина. 2016. № XLVIII. С. 25-49.

4. Власенко В. Українське товариство Просвіта в Загребі у 1922-1941 рр. (організаційна структура) // Русинистичні студії. Нови Сад, 2017. № 1. С. 97-112.
5. Гула О. Діяльність українських культурно-просвітницьких організацій у Королівстві СХС/Югославія як чинник збереження національної ідентичності (1918-1941 рр.) // Часопис української історії. Київ, 2018. Вип. 37. С. 30-38.
6. Власенко В. Міжвоєнна українська політична еміграція в Югославії: відносини з владою // Україна дипломатична. Київ, 2019. Вип. XX. С. 132-140.
7. Власенко В.М. Театральне мистецтво в середовищі міжвоєнної української політичної еміграції в Югославії // Русинистичні студії. Нови Сада, 2020. № 4. С. 23-37.
8. Власенко В. Сто років на культурно-просвітній ниві (До історії Українського товариства «Просвіта» в Загребі) // Українці Хорватії. Матеріали та документи. Книга п'ята. Загреб: Укр. культ.-просвітне т-во «Кобзар» в Загребі, 2022. С. 17-52.
9. Власенко В. Курінної, О. Василь Васильович Андрієвський в Українській революції 1917–1921 рр. на Чернігівщині (за матеріалами архівно-слідчої справи Василя Андрієвського) // Сумська старовина. 2021. № LVIII. С. 18–24.
10. Курінної О. До біографії Василя Андрієвського (трудова шлях і громадсько-політична діяльність) // Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи: матеріали ІХ Всеукр. наук.- ракт. конф. (Суми, 29 квітня 2022 р.). Суми, 2022. С. 94–100.
11. Курінної О. Василь Андрієвський й Андрій Лівіцький: зустрічі в еміграції // Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації : Міжнар. наук. конф. (СумДПУ ім. А. С. Макаренка м. Суми, 11–12 листоп. 2021 р.). У 2 ч. Ч. 2. Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С. 66–68.
12. Власенко В. Василь Андрієвський – громадсько-політичний діяч української еміграції в Югославії (за матеріалами його архівно-слідчої справи) // Славистика. Београд, 2022. № XXVI (2). С. 50–57.
13. Власенко В. Василь Васильович Андрієвський як літератор і журналіст // Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали V Міжнар. наук. конф. (СумДПУ ім. А. С. Макаренка м. Суми, 11–12 листоп. 2021 р.). У 2 ч. Ч. 1. Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С. 41–44.
14. Демченко Т. Василь Андрієвський: штрихи до біографії // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.: зб. наук. пр. Київ, 2013. Вип. 9. С. 168–180.
15. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ), ф. 6, оп. 1, спр. 73081фп, 185 арк.
16. Рожновка // Чергниговские епархиальные известия. 1868. Ч. 13. С. 642–643.
17. Кістяківська Н. Твори Івана Некрашевича (Розвідка й тексти). Київ, 1929. 35 с. (Пам'ятки мови та письменства давньої України. Т. 2. Вип. 1: Сатиричне та побутове письменство XVIII в.).
18. Шевчук В. Іван Некрашевич, його вірші та діалоги // Муза Роксоланська: Українська література XVI-XVIII ст.: У 2 кн. Кн. 2. Розвинене бароко. Пізнє бароко. Київ, 2005. С. 608–616.

References

1. Vlasenko V. Ukrainiska hromada u Belhradi u mizhvoiennyi period (za materialamy paryzkoho «Tryzuba») // Kyivska starovyna. 2011. № 1. S. 123-136.
2. Vlasenko V. Shevchenkivski sviata mizhvoiennoi ukrainskoi emihratsii v Yuhoslavii (za materialamy paryzkoho tyzhnevyka «Tryzub») // Velichina malikh jezichkikh, knizhevnikh,

kulturnikh i istorijskikh traditsijakh [Elektronski izvor]: zbornik radova. Novi Sad: Filozofski f-t, 2012. S. 95-105.

3. Vlasenko V., Huzun V. Natsionalno-demokratychnе seredovyshehe mizhvoiennoi ukrainskoi emihratsii v krainakh Pivdenno-Skhidnoi Yevropy // Sumska starovyna. 2016. № XLVIII. S. 25-49.

4. Vlasenko V. Ukrainske tovarystvo Prosvita v Zahrebi u 1922-1941 rr. (orhanizatsiina struktura) // Rusynstychny studyi'. Novy Sad, 2017. № 1. S. 97-112.

5. Hula O. Diialnist ukrainskykh kulturno-prosvitnytskykh orhanizatsii u Korolivstvi SKhS/Iuhoslaviia yak chynnyk zberezhennia natsionalnoi identychnosti (1918-1941 rr.) // Chasopys ukrainskoi istorii. Kyiv, 2018. Vyp. 37. S. 30-38.

6. Vlasenko V. Mizhvoienna ukrainska politychna emihratsiia v Yuhoslavii: vidnosyny z vladoiu // Ukraina dyplomatychna. Kyiv, 2019. Vyp. XX. S. 132-140.

7. Vlasenko V.M. Teatralne mystetstvo v seredovyshechi mizhvoiennoi ukrainskoi politychnoi emihratsii v Yuhoslavii // Rusynstychny studyi'. Novy Sada, 2020. № 4. S. 23-37.

8. Vlasenko V. Sto rokiv na kulturno-prosvitnii nyvi (Do istorii Ukrainskoho tovarystva «Prosvita» v Zahrebi) // Ukraintsi Khorvatii. Materialy ta dokumenty. Knyha piata. Zahreb: Ukr. kult.-prosvitnie t-vo «Kobzar» v Zahrebi, 2022. S. 17-52.

9. Vlasenko V. Kurinnoi, O. Vasyl Vasylovych Andriievskiy v Ukrainskii revoliutsii 1917–1921 rr. na Chernihivshchyni (za materialamy arkhivno-slidchoi spravy Vasylia Andriievskoho) // Sumska starovyna. 2021. № LVIII. S. 18–24.

10. Kurinnoi O. Do biohrafii Vasylia Andriievskoho (trudovyi shliakh i hromadsko-politychna diialnist) // Suspilno-politychni protsesy v Ukraini ta sviti: istoriia, problemy, perspektyvy: materialy IX Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Sumy, 29 kvitnia 2022 r.). Sumy, 2022. S. 94–100.

11. Kurinnoi O. Vasyl Andriievskiy y Andrii Livytskyi: zustrichi v emihratsii // Istoryko-kraieznavchi doslidzhennia: tradytsii ta innovatsii : Mizhnar. nauk. konf. (SumDPU im. A. S. Makarenka m. Sumy, 11–12 lystop. 2021 r.). U 2 ch. Ch. 2. Sumy: FOP Tsoma S.P., 2021. S. 66–68.

12. Vlasenko V. Vasyl Andriievskiy – hromadsko-politychnyi diiach ukrainskoi emihratsii v Yuhoslavii (za materialamy yoho arkhivno-slidchoi spravy) // Slavystyka. Beohrad, 2022. № XXVI (2). S. 50–57.

13. Vlasenko V. Vasyl Vasylovych Andriievskiy yak literator i zhurnalist // Istoryko-kraieznavchi doslidzhennia: tradytsii ta innovatsii: materialy V Mizhnar. nauk. konf. (SumDPU im. A. S. Makarenka m. Sumy, 11–12 lystop. 2021 r.). U 2 ch. Ch. 1. Sumy: FOP Tsoma S.P., 2021. S. 41–44.

14. Demchenko T. Vasyl Andriievskiy: shtrykhy do biohrafii // Problemy vyvchennia istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr.: zb. nauk. pr. Kyiv, 2013. Vyp. 9. S. 168–180.

15. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy (HDA SBU), f. 6, op. 1, spr. 73081fp, 185 ark.

16. Rozhnovka // Chergnigovskie eparkhial'nye izvestiya. 1868. Ch. 13. S. 642–643.

17. Kistiakivska N. Tvory Ivana Nekrashevycha (Rozvidka y teksty). Kyiv, 1929. 35 s. (Pamiatky movy ta pysmenstva davnoi Ukrainy. T. 2. Vyp. 1: Satyrychne ta pobutove pysmenstvo XVIII v.).

18. Shevchuk V. Ivan Nekrashevych, yoho virshi ta dialohy // Muza Roksolanska: Ukrainska literatura XVI-XVIII st.: U 2 kn. Kn. 2. Rozvynene baroko. Piznie baroko. Kyiv, 2005. S. 608–616.

*Василь Некрашевич***ДІВЧИНА В БІЛИМ ЗОДЯЗІ**

(Спогад)

Нас було троє в камері, й ми жили цілком окремим, своїм життям у цій в'язниці, бо ми були чужинці здалека. Тут були: Італійці, Німці, Серби, Хорвати, Словінці й Мадяри, але нас, Українців, було лише троє, і тому до нас усі відносилися з цікавістю і при першій нагоді зазирали в маленьке віконце в наших дверях, або зупинялися перед вікном під час гулянки на малому дворіщі біля в'язниці, при чому вартовий одганяв зараз же всіх, хто тільки на хвилину зупинявся біля нашого вікна.

Але нас ніколи не пускали туди, у той двір. Ми не мали щастя ходити там із одного кінця у другий, як ходять цілою юрбою вони, сміючись і балакаючи різними мовами, або ходячи в похмурій задумі, як звичайно ходить один Хорват-учитель, котрого обвинувачують у якійсь змові проти місцевої влади. Декілька Сербів ходить широкими, непохапливими кроками взад та вперед, мало балакаючи між собою й похмуро дивлячись кудись уперед себе. Вони нагадують мені чомусь гірських орлів, котрих спіймали й посадили, приборканих до клітки, без даху, але за те добре обгородженої з усіх чотирьох боків.

Я маю одного приятеля-Німця, колишнього торговця, котрий сам гаразд не знає, за що сидить, як, наприклад, не знаємо й ми, й на його уже старечім обличчі, звиклім до іншої обстанови та життя, помітна одна й та сама німа уга, а коли звертається бува до нас, то — запит німий і з примішкою душевного болю. Він завжди, коли буває на дворіщі, на часок підходить до нашого заграбованого вікна і промовляє декілька німецьких речень. Він знає, що ми майже не знаємо його рідної мови, але він не знає й не розуміє ніякої іншої, крім своєї, німецької, й тому наші балачки дуже короткі. Але досить того, що ми обмінюємося співчуттям, і вираз наших обличчя говорить йому про це більш, аніж наші короткі слова.

— Шлехт, зер шлехт! ... — промовляє він до нас і похитує посивілою головою

— Я, я... — відповідає на це йому хтонебудь із нас, і ми теж похитуємо головами. Ми знаємо, що він багата людина, що має свій будинок і крамницю, що в нього десь там є жінка й діти, але вони нічого не можуть учинити, поки не надійде черга на розбір і його справи. І так сидить уже другий місяць, як і сотки інших, заарештованих нашвидку окупаційною владою.

Деякий час ми стоїмо мовчки, думаючи кожний про свою гірку долю, й коли до нього підходить вартовий, він повагом і покійно відходить од вікна та з сумним виглядом продовжує свій прохід дворіщем, поки не мине час гулянки.

Так буває тоді, коли випускають на гулянку котрунебудь із камер, де сидять інтелігентні в'язні, але вигляд цілком міняється, коли, з галасом і криком, цей невеличкий дворик наповнюється дикою юрбою контрабандистів, кишеньківців та різних інших представників портового міста. Найжвавіше почувають себе Італійці

— вони підплигують, хутко жестикулюють руками, і, за іграшки, збивають один на одному шапки. Наше вікно в таких випадках негайно густо обсаджують, бо найхоробріші вилазять навіть на лутки, держучись за ґрати, і зрозуміло, що в таких випадках уже мало помагає навіть авторитет вартового.

— Здорово, товариші! — кричить насамперед Хорват, колишній полонений у Росії.

— Дайте цигарку, тютюну, сірників! — лунає зараз же з різних боків і різними мовами.

Цигарки й тютюн — це найпекучіші речі в в'язниці, і ми також страждаємо від недостачі їх, як і багато інших. Щоб не допустити до цих прохань, і щоб хоч трохи відучити цю настирливу юрбу від вікна, ми взяли собі звичку починати першими прохати в них закурити, бо завважили, що це має магічний вплив — юрба зараз же зникає від вікна, а ми сидимо і з заздрістю дивимось на цих щасливих, що мають змогу рухатись не лише по вузькій камері, а й там, на дворищі. Чому нас не пускають туди — ми не знаємо. Знаємо, що нас арештовано й посаджено сюди на донос російського офіцера, знаємо, що нас обвинувачують, завдяки „братній допомозі” Росіянина, в большевизмі, але й цього не досить усе ж таки, щоб нас замкнути в тісну камеру, де сидимо ось уже третій місяць, і нас досі ні разу не пустити хоч на декілька хвилин на той дворик. І нас налючує та ображує, коли часом буває з'являється в віконці дверей чиянебудь пика й потім чуємо балачку в коридорі, з котрої розуміємо лише те, що ми „важні большевики” ... Коли настрій буває особливо кепський, тоді хутко підходиш до того віконечка й говориш із обуренням та злістю:

— Неправда, ми не большевики — ми Українці! ...

Але одного разу надійшла переміна в життю в'язниці, і ми цілих два тижні не бачили на дворищі жадного в'язня на гулянці. Лише вартові, котрі мінялися що дві години і служили нам за годинник, куняли по черзі на сонці, або ходили по дворищу, апатично поглядаючи на заграбовані вікна, де сиділи теж люде, що таксамо нудилися, як і вони, та лічили години, лише кожний по-своєму — вартові до переміни варти, а в'язні до обіду та до смерку, коли можна буде віддатись у обійми сна й забути про нудне життя. Ми не могли собі пояснити, чому не пускають нікого більше на гулянку й навіть перестали водити в'язнів на суд, що теж ми завважили, бо вони завжди проходили мимо наших дверей. І лише пізніше ми довідалися, що у в'язниці між в'язнями появилася була якась заразлива хвороба, але яка саме, так і не вдалось нам дізнатися.

І життя зробилося ще нуднішим, ще тяжче було дивитися на зелений горбок за стіною в'язниці, на п'ятиповерховий будинок за ним і на клаптик чистого італійського неба, котрий було видно з вікна... Сонце зазірало в нашу камеру лише над вечір, бо наш бік в'язниці був на захід, але ми бачили, як ясно воно ссяло на стінах будинку, бачили, як на наших очах зазеленів горбок, як зацвіли на ньому дерева, й як буяла весняна краса та життя там, за кам'яним муром.

Ми знаємо, що в далекій нашій батьківщині в цей час пробуджується від сну природа, що там лише тепер тільки почали гомоніти скрізь весняні струмочки, але тут уже пишалися рожевим квітом мігдали, вже розцвіла повним квітом природа й її

пестило блакитне небо та ніжно цілувало непекуче ще сонце. І, дивлючись на цей зелений горбок та на високі мури будинку, ми найшли свою втіху й розвагу. Та хибі самі лише ми?! Ні, її знайшли майже всі в'язні трьох поверхів західної частини нашої в'язниці.

Ніхто з нас ізблизька не знав цієї дівчини, й ми не знали гаразд її віку, бо будинок був аж там, за горбком, а з нас ніхто не мав тут бінокля. Можливо, що їй було яких п'ятнацять років, можливо, що й двацять, можливо, що вона була вродлива, а можливо, що й ні — цього з нас ніхто не знав, як ніхто не знав і того, хто вона, якої нації й що робить. Цього не знали, та й не потрібно було знати. Ми знали лише те, що в одному з вікон третього поверха майже що-дня з'являється дівчина в ясному весняному вбранні з темним коротким кучерявим волоссям. Вона читала, сидючи біля вікна або дивлячись на в'язницю...

Нам здавалося, що вона дивилася на в'язницю, й навіть більше, — нам здавалося, що вона дивиться якраз на наше вікно й бачить когось із нас... А в душі тоді ж немов хтось говорив, хтось нашіптував: вона дивиться просто на тебе й лише для сього з'являється що-день біля свого вікна...

І я певний, що так думав майже кожний із тих, хто дивився з котрого-небудь вікна наших трьох поверхів на неї, хоча вона в дійсності, може, дивилася кудись поза нашу в'язницю на широкі блакиті моря. А, може, дивилася і на в'язницю — може, її цікавили заґратовані вікна та невиразні обличчя людей за тими ґратами. Можливо й те, що з нас трьох ніхто навіть не подивився б на неї, зустрівши на вулиці, але та психіка, що виробилася у нас за час нудного сидіння, робила своє. Вона була для нас ясною зорею, ми, кожний по-своєму, були в неї закохані.

Але бували дні, коли вона чомусь не з'являлась біля свого вікна, й тоді здавалося, що не такий ясний уже той клаптик неба біля будинку, і що наша камера зробилася ще темніша та ще з дебелишими ґратами на вікні, а вираз наших лиць робився ще похмурніший, і очі мимохіть журно, з німим питанням, дивилися на таємниче вікно на третьому поверсі. Ми силкувалися сховати один од другого наші почуття, але в такі дні вони особливо яскраво вимальовувалися на наших обличчях, і я ловив себе, наприклад, на тім, що декілька хвилин перед сим таксамо сидів біля вікна та з тугою дивився перед себе, як сидів оце тепер мій товариш.

Але за те, як же бучно й голосно зустрічала її другого дня наша сторона в'язниці та як ми, кожний по-своєму, висловлювали свої почуття з приводу її появи. Ми махали з вікна хусточкою, Італійці в сусідній камері починали голосно виспівувати свої палкі пісні, а з горішньої камери, де сиділи представники портового плебейства, лунав сміх, жарти й не занадто цензурні викрики. Вони теж раділи їй, але по-своєму... І ці вульгарні викрики та жарти нас ображували й викликали такі почуття, немов би хто ображав наших жінок або взагалі людину, котру безперечно шануєш і поважаєш. І нам було приємно, коли вона в таких випадках зникала з вікна, — це втихомирювало наші ображені почуття.

Доля чомусь не судила, щоб ми розпитались і довідалися хоч що-небудь про нашу зорю, як це вирішили ми ще в в'язниці. По перегляді нашої справи нас негайно випроваджено через кордон до сусідньої держави...

Від того часу вже минули роки, але в душі, поруч із тяжким спомином про загублені дні в'язничного життя, вириває ясним спогадом і вона, та, котру ми любили якимсь особливим ніжним коханням. Коли часом смуток обгортає самотню душу, якось мимоволі згадаєш цю пригоду, згадаєш ту зіроньку, що так полегчувала нам нудні дні неволі, й перед очима встає зелений горбок із розцвілими мігдалами, клаптик чудового італійського неба й кучерява дівчина в білім веснянім зодязі в далекому вікні високого будинку...

Некрашевич В. Дівчина в білім зодязі (спогад) // Нова Україна. Прага, 1923. Ч. 9. С. 40–43.

Василь Некрашевич

Ї ІМ'Я

Е, довго, синку, сидимо ми отутечки, слухаючи, як плещеться тихе море, але мій молодий пан не хоче, видко, ще спати, бо його очі мрійно дивляться на величезний простір неба, і він у-ряди-годи прислухається до ледви помітних шумів у гущавинах нетрів.

Слухай, слухай, мій синку, бо вони мої рідні старі нетри особливо таємничі сьогодні у своїй тишині, і такими їх найбільше любить твій старий Гекоба. Побачиш, що не помилився я, кажучи тобі, що після того, як бліде чоло місяця сховається за верхів'я отих бананів, що поруч дебелої, похиленої від старости літ пальми, ти почувеш, мій синку, як загомонять ураз усі нетри, від найтоншої стебелинки, до стрункої й гордої пальми. Почувеш, дитинко, як застогнуть у шаленій боротьбі з вітром верхів'я дерев, а срібно-блакитна блискавиця проріже темряви гущавини та пополахає її переляканих мешканців...

А ранком тебе знову розбудить пробудження буйного життя в нетрах, бо всі вони – від найменшої комахи, до гордого лева та велетня-слона, – будуть радіти, що знову встає сонце і пролетіло те страхіття, в передчутті котрого тепер так тихо й мертво в нетрах.

І я знаю, синку, що ти не хочеш іти тепер до хати, а будеш прохати старого Гекобу, щоб він розказав тобі щонебудь про таємниче життя в тих гущавинах. Але Гекоба не буде розповідати сьогодні своєму малому господареві й синові ні про смішну малпу, що гойдається висячи на своєму хвості, гризучи солодкий банан, ні про сердитого, жовтого kota, котрий бавиться зо своїми котятами, а розкаже йому одну гарну казку, котра стане мойому панові колись рідніша від усіх пригод у таємних нетрах, про котру вже чув ти стільки разів од твого Гекоби. Тому пильно слухай, мій синку, що розкаже тобі старий слуга твого батька.

Я ще ніколи тобі, дитинко, не розказував про це, бо був ти ще занадто молодий і не зрозумів бо старого Негра. Але й тепер я не скажу тобі всього, бо я вірно виконую заповіт мого пана й чую, як инколи ночами він приходить до свого єдиного сина й дивиться, чи вірно служить його колишній слуга молодому панові. От же слухай!

Так казав мені колись твій батько, а мій господар. Часом ми сиділи з ним у вечори отак біля цієї хати, як сидимо це тепер із тобою. Тоді вже не було твоєї бідної матері — вона зів'яла тут незабаром, як приїхала, через півроку після твоєї появи на світ. Вона навіть року не витримала цього палкого неба, цих густих туманів, що стелються часами від моря й цілу пущу закутують у сиву млу, перетворюючи її в дійсне море туману. І вона згасла тут, мій синку, зів'яла в журбі за рідним краєм, чи, може все пережите в минулому – знищило її кріккі сили, а, може, спалило її наше вогняне сонце, бо її не захищила від нього темна шкіра, як твого старого слугу, й не діставала вона навіть того загару, котрий маєш ти, мій синку, на своєму чолі...

І от раз сиділи ми з твоїм батьком, а моїм господарем, отут під хатою й мовчки слухали, як гомонять вечірніми згуками навкруги нас безмежні нетри, та дивились, любуючись, на синій захід неба, усіяний рукою вищого над нас незчисленним сяйвом зір, що створив він у ознаку своєї величезности й міці. Того разу не світив іще вічний сторож нетрів, як світить він ось тепер, й не мережив перед нами трави визерунками від верхів'я дерев та струнких пальм, як мережить оце ось переді мною. А того разу лежали лише скрізь густі тіні й невиразно темніли в загальнім мороці густі нетри. І ми сиділи отак, мій синку, сиділи отут обидва — твій батько й я, його вірний слуга, бо ти ще був тоді зовсім малий і спав у своїй колисці там — у хаті, і він сказав мені:

— Чуєш друже, - він казав мені инколи «друже», - і сказав мені знову саме того вечора. О, я добре ще пам'ятаю все, бо моя стара голова ще не зрадила мене, так, як починають уже инколи зраджувати оці руки. І він сказав мені: — Чуєш, друже мій, недоля занесла нас обох у ці пущі, тебе, обездоленого сина свого чорного народу, котрому ти робив добро, й котрий сам оддав тебе гнобителям, і мене, білого втікача, чи, може, теж вигнанця з своєї батьківщини. І спільна недоля з'єднала до купи білу й чорну людину, й ми, друже, не маємо нічого більше тут, на вигнанні, крім нашого сина. Кажу — нашого, бо й ти, Гекобо, любиш його не менше, ніж я, його рідний батько.

І я поцілував йому руку, твому батькові, а мойому панові і другові. А він казав далі:

— Ти знаєш, Гекобо, що туга, невміруща й сильна, як демон, впилася мені в серце, смокче його кров, винищує мої сили і крок за кроком веде мене туди, куди пішла вже раніш моя Галина... Ти знаєш, що моя батьківщина, як божа кара, лежить, гарячим тавром у мене на серці й то кличе мене, то проклинає, й я чую той голос, чую тяжкий стогін тих братів, що полили своєю кров'ю ненаситну нашу землю, котра стала протягом віків од того мастка й чорна... Я чую, як кричить мені та кров із докором і прокляттям: «Зраднику, ти втік, ізлякавшись смерті; з борця зробився боягузом, зрадником!»... І коли цей голос починає лунати дужче й дужче, я кидаю тоді все й тікаю в нетри... Але ти знаєш, друже, я кажу тобі, що не втікач і не зрадник я. Я все віддав своїй жорстокій батьківщині й бажав умерти й оддати їй останнє, що ще лишилося в мене, але не винен у тому я, що не взяла вона мого життя, а тільки виссала потроху все — і сили й віру, і отруїла найтяжчою отрутою мою зпопелілу душу... Чого треба їй од мене, чому не дасть вона мені спокою й тут,

у цих гушавинах. На що кличе ще й за що клене мене. О, друже мій, яка жорстока моя батьківщина й як тяжко бути її вірним сином...

І я, синку, бачив у п'їтїмї, як закрит вїн руками своє змучене чоло. Я нїколи не бачив, що сльози котились менї по щоках затуманюючи мойому зоровї й постатї дерев і яснїсть зїр он там, над нетрями. А через мент вїн говорив знову і вже без давнїшої муки у тремкому голосї.

— Я не вернусь туди нїколи вже... Там залишив я своє життя, свою душу, я тут лишу своє вбоге тїло, бо тужно буде спати без мене в чужїй землї мойї бїднїй Галинї... Але, Гекобо, не зрадник я ще й тому, ще й тому, що я маю сина, й вїн пїде колись туди, замїсть мене, щоб покласти рїдному краєві все, що має, як поклав ранїш усе на той крївавий вївтар його батько і клали колись давно його прадїди. І чуєш, друже, коли журба й туга доб'ють останнї мої сили, й коли ти закопаєш мене в землю разом із тїєю, котру ми поховали удвох із тобою, — вїзьми тоді мого сина і служи йому так щиро, як служив ти його матерї й менї... Ти чув, Гекобо, від мене про мїй несчасний край, про мою далеку батьківщину. Влий, Гекобо, в його молоде серце ту любов, котрою горїв і жив його батько, любов до свого народу, до своєї обездоленої батьківщини. Намалюй йому, Гекобо красу нашого краю, розкажи йому про юнацьку боротьбу його прадїдів і навчи його палке серце любити те, де чекає його мука, й тяжка, жорстока боротьба. І коли буде вїн ще дитиною, розкажи йому, Гекобо, про безмежнї блакитнї степи, про синї могили на морї цих степів і про мої рїднї села з мрїйними садками побїля низеньких бїлих хат. Розкажи йому, друже, замїсть казок, про те, як гомонить старий наш батько сивий, обливаючи круги золотoverхої нашої столицї, розкажи, як шумлять і пїняться пороги, свїдки минулої нашої слави, але нїколи, чуєш, Гекобо, нїколи не назви ім'я його батьківщини... І лише, коли побачиш, що вїн вирїс в мїцного юнака, коли побачиш, що згїдний вїн пїти на все за неї, тоді, Гекобо, назви йому святе ім'я, скажи йому, як зветься його рїдний край і скажи йому, що не лише за прагнення до волї батьківщини нас мордували і гнали на чужину, але й за те саме, святе для нас, ім'я нас катували вороги, і що від цього воно зробилося для нас ще дорожче, ще бильше стало символом у життї її синів!...

Так говорив менї того вечора твїй батько, а мїй єдиний пан і друг. І он там, пїд тими пальмами, де так ясно пада промїнь мїсяця, там мїж квітками, два хрести і двї могилки. Там сплять, вїдпочиваючи, потомленї в життї твїй батько і твоя мати. І вони лишили свойому старому Гекобї свого малого сина, лишили йому свою святу любов до рїдного краю, про котрий, тобї, дитино, розкаже ще багато разів старий Гекобо, аж поки виростеш і ти, та зробишся сильним юнаком, яким був колись і твїй батько. Тодї, синку, Гекоба, приготує тебе в далеку дорогу та скаже тобї її ім'я, ім'я твоеї батьківщини, котру любив так усїм своїм серцем твїй батько.

Некрашевич В. Її ім'я // Нова Україна. 1923. Ч. 10. С. 47–50.

Василь Некрашевич

ЧЕРНЕЧИЙ СКАРБ

Нарис

Стояли на березі гірської річки і мовчки довго дивилися вгору на скелі по той бік. Обидва чорняві, кремезні, в убогій зодязі і старих картузах на головах. Мали в собі щось те невловимо характерне, почому можна завжди розпізнати емігранта, якому не занадто привітно посміхалася доля під чужими стріхами негостинних осель.

— Височенько! ... — нарешті промовив Іван.

Мав за плечима довгу, змотану, мотузку драбину та мішок з харчами.

Сергій перекинув на друге плече клунок з різним приладдям, задумливо сплюнув у бурхливі хвилі річки і відповів:

— Поспитаємось. Може якимось і доберемося. Ходім, пошукаємо броду, щоби перебраться на той бік.

Та темна пляма печері на високому виступі скелі над річкою була їхньою давньою мрією, а тепер стала метою, до котрої прагнули, котру рішили досягти хочби і з ризиком для життя. Небезпека для життя! ... Яка дурниця. Скільки разів вони ще там, на далекій Україні, дивилися в очі найбільшій небезпеці, скільки разів кидалися у нерівну боротьбу з ворогом, ніколи не думаючи про холодні обійми тієї невмолимої бабусі, що звалася — смерть. А роки прогнання?! За них так обридло життя, так обридла тяжка боротьба за шматок хліба, твердого сербського хліба, помішаного з кукурудзою. Їм чомусь особливо нещасливилося в житті, немов якесь прокляття гналося скрізь за ними та коверкало всі їхні життєві пляни. І це спільне неведіння сполучило в тісне побратимство двох товаришів, зробило їх нерозлучними в житті, з спільними завжди думками і жаданнями.

Перебрили річку, сіли біля холодного струмика, щоб трохи перекусити та відпочнути від довгої ходні між горами. Іван налив чарку горівки:

— Дай Боже, щоб здійснилася наша мрія! — випив раптом всю і скрутнув головою: — Кріпка бісова...

— Не чудо, — майже чистий спирт, — зауважив Семен і налив собі: — Дай, Боже! — Закусували і говорили про скарб. Про те, що в тій печері цей мітичний скарб дійсно існує, — не мали сумніву, бо занадто яскраво говорили уже перекази, як там за часів Турків ховалися сербські черці з недалекого монастиря та як одного разу віднесли туди свій скарб, а після були усі замордованими при несподіванім наскокові ворога на монастир. Переказували навіть люде, що колись одному смільчаківі пощастило спуститись на мотузку до печери, але він повернувся назад з метелями в голові і лише розповідав про якийсь кістяк. Кажуть, що йому помішалася у голові від ляку, бо довго гойдався на шнурі над прірвою, не вміючи злізти на гору, і колиб не зачепився був, падаючи, за гиллі дерева, швидкі хвилі річки перемилиб в холодній воді його кісточки...

— Головне добратись, а там він не мине наших рук. Ех, і заживе тоді, Семене, трясця його матері! Підемо в кращий ресторан, звісно зодягнувшись перше

по людськи, напемося, а потім уже будемо думати, як ліпше виконати наші різні життєві пляни.

— І ти ще маєш сумнів у те, що ми туди доберемося?! — промовив з докором Семен. — Доберемося, брате, і чернечий скарб заберемо на злість братушкам Сербам!

— Ну, ходім! Балачки балачками, а часу не треба гаяти.

Скоро почали дертися в гору, чіпляючись за камені, кущі та дерева. Тяжка була ця мандрівка і вимагала вона уваги та пильнування за кожним кроком, щоб не зірватись на долину та не полетіти стрімголов до річки під ногами, в долині провалля. Так дісталися до продовговатого вузького карнизу на скелі, де могли відпочати. Перед ними, внизу, відкривався краєвид вузької долини, яку притисли з двох боків високі гори, мигтіла на сонці покручена смуга річки, манячили в далечі сірі руїни старинного монастиря і пекло, мерехкотіло сонце...

Невисоко над самими головами була печера. Її з одного боку загорожував виступ скелі, а з другого плющ, що поліз між дрібними розщілинами, сплів густу зелену завісу і наполовину закривав собою вхід до неї. Згори нависла скеля, велетенською сірою глибою випнула вперед і затулила собою горішню частину невисокого входу.

Стояли на вузькому карнизі, щільно притулившись до голого каміння і дивились вгору. Лише тепер розуміли усю трудність свого завдання. Вона була ось тут, над головою, але дістатися до неї з цього карнизу, злізти по гладкому камені, або прикріпити якусь примітивну драбину не було жадної можливості. А почуття висоти, прірви під ногами, — віднімало певність в руках, лоскотало під колінами і викликало під серцем якесь чудне нидіння...

— Нічого не поробиш, треба з боку дертися вгору, а після спитаємося спустити нашу драбину.

Іван видко був дуже невдоволений від висновків із свого спостереження і похмуро відповів Семенові:

— Легко сказати: спустимо. Бачиш, що драбина неменше як на півтора метра буде висіти спереду від печери, дякуючи тому виступові вгорі.

— Чи не хочеш ти цім сказати, що треба відмовитись від затії, як це робили всі інші перед нами?!

— Ну, ні, голубе! Краще залишу тут голову, ніж повернусь, не побувавши в ній.

— Це инша річ...

Знову лізли, лише тепер ще з більшими перепонами, ще обережніше. Зпід ніг инколи зривалося каміння, із стогоном неслося до низу, збиваючи по дорозі инше і гуртом зникало в хвилях річки.

Був мент, коли Іван похитнувся, згубив рівновагу і замахнув у повітрі руками... Семен завчасу встиг підхопити товариша, хоча і сам держався в цей мент за камінь лише одною рукою. Нічого не промовили один до одного, тільки Іван, зблідши, постояв якусь хвилину, заплющивши очі, а потім знову полізли далі.

Коли вже були близько до верху гори, почали цілком губити сили. Руки тремтіли від постійного напруження, ноги мляво сковзались по камені і мусіли

скупчити всю напруженість, щоб якимось долізти, бо відпочивати не було де. Зате вгорі, на невеличкій полонині, попадали на траву і лежали довго, важко дишучи. Навіть не скинули з гілеч важких клунків з харчами та знаряддям.

— Оце, Семене, допекло! Ще трохи, то вже не вистарчило сили, прийшлося вивчитись літати і без крил.

Семен витер рукою спітніле лице. Воно в цей час відбивало на собі лише втому і тупу апатію до всього. І ця втома була настільки сильна, що він на мент навіть було забув про мету їхньої мандрівки, а мав тільки одно бажання — лежати так хоч з пів години ні про що не думаючи, розкинувши по траві руки та ноги і відчувати з насолодою, як знову повертаються в організм сили. Але не минуло і двадцяти хвилин, як вони уже лізли над печерою, обережно спускаючись вниз. Коли далі уже неможливо плазувати, бо зупинилися майже над берегом прірви, — прикріпили до дерева мотузяну драбину.

— Я лізу перший! — промовив урочисто Іван.

— А може я? Я легчий від тебе.

— Нічого. Ти пильнуй мотуза, бо коли під тягарем натягнеться, може розв'язатись.

Перехрестився і почав обережно спускатися.

Семен лежав на животі, дивлючись, як колихалась над безоднею мотузяна драбина і йому робилося і моторошно і страшно за товариша. Іван не дивився вниз, щоб не губити хоробрости. Він обережно спускав спершу одну, потім другу ногу, міцно тримався драбини руками і стискав чомусь зуби. Поминувши декілька щаблів, зробився сміливішим і скоро порівнявся ногами з низом печері. Шукав зачіпки, щоб ухопитися та притягти себе до входу, але простягнена рука не сягала до скелі. На мент зробилося чогось неймовірно страшно. Міцно стиснув у руках драбину і подумав про камяне дно річки внизу під ним. Тоді рішуче розгойднувся — раз, удруге і вчепився рукою за куц біля самого входу в печеру.

— Ну, що? — скрикнув з гори стурбовано Семен.

— Все гаразд! — відповів, ставши на камінь і голос глухо відгукнувся в темряві печери.

Семен спустив на тонкій мотузці клунки і зліз сам. Йому було легше, бо не мусів гойдатися в повітрі на драбині, яку Іван добре прив'язав до куца. Стояли в якійсь нерішучосте, переповнені почуттям гордосте від перемоги та схвильовані від пережитої небезпеки. Печера дихала на них мовчазною вохкістю, була непривітно-похмурною і таємничо-темною.

— Засвіти карбінту лампу.

Семен мовчки засвітив лампу і рушив вперед. Біле світло сполохало тіні, розігнало морок і освітило невисокі склепіння просторої печері. Кроки гулко лунали в тиші, віддавалися з кутків, немов там, у темряві, ходив іще хтось інший, невідомий їм...

— Стій!... — промовив пошепки Іван, захопивши за руку товариша.

— Що?

— Кістяк...

Під стіною білили пожовклі кістки, шкірив зуби, дивлючись чорними дірками очей, череп. Відчули, як комашки побігли по спині, зробилося страшно, хотілось кинутись хутко назад до світла дня і сонця. Та Іван враз голосно засміявся, нещиро і чудно в тиші темряви і тремтячого світла від лампи.

— Чого ти смієшся?!

— Та як чого? Мало не злякалися якогось кістяка, немов сільські баби. Бачили і страшніші речі й то не лякалися!...

Біля кістяка знайшли старий заржавілий ніж і зробили несподіване відкриття: кістяк лежав під муrom із невеликого каміння, котрого ця колишня людина видко намагалася копирсати ножем. Семен жартовливо посміхнувся:

— Очайдушний був чоловіга, цікаво тільки, чого він тут лишився чекати нас, щоб прийшли йому на поміч.

— Певно не зміг вилізти назад...

Камінь тяжко піддавався рушенню навіть під зняряддям, але всеж таки через якусь годину упертої праці мали вільний вхід до другої частини печері. То був досить вузький хідник, на перших кроках в якому Семен наткнувся на купу розгребаного дрібного каміння. Стали навколішки, освітлювали навкруги, шукаючи, бо скрізь бачили ознаки того, що тут колись перебували люде. Радісно в один голос скрикнули, коли заглядели чималого мідяного казанка. Вхопили тремтячими руками і потягли до себе... Був порожнім, лише випала одна золота маленька монета, котра лишилися, немов на взірєць, якось випадково приліпившись до стінки казанка...

Іван злісно скрипнув зубами і відвернувся на бік, щоб скрити сльози на очах, а Семен, схиливши голову, сидів нерухомо, дивлячись тмяним поглядом на порожній казанок та жовтий відблиск дуката на сірій купі каміння. Вогка пітьма тяжко притискала мозки, наповнене гострим пахом карбіту повітря давило груди. Семен гірко, майже болюче, посміхнувся і глянув на Івана:

— Щож, побратиме, видко спізналися ми тай на багато, бо хтось давним давно забрав усе. Дурень, що лишив казанок, бо й він чогось вартий...

Іван мовчки взяв лямпу і пішов вперед на низ по вузькому хідникові. Семен, як п'яний, спотикаючись на каміння, брив за ним. Так дісталися до вузької дірки під горою біля самої річки, вилізли рачки на світло дня і лише тоді подивилися один одному в очи.

— Тепер розумієш? — запитав Іван.

— Розумію те, що комусь усміхнулася доля без жадного ризика та напруження, а нам як невезе, то невезе. Ех, давай хоч допемо горівку з горя!...

Сіли на березі річки і, попиваючи, замислено дивилися один на каламутні хвилі річки, другий на синясті верхи похмурих гір.

— А ти забрав того золотого? — запитав Іван.

— Ні, забув.

— Ну і чорт з ним! Якось жили раніш без його, проживемо і на далі, — помовчав трохи, роздумуючи і додавив: — А все таки шкода...

— Шкода... згодився і Семен, кинувши до води порожню фляшку з горівки.

Некрашевич В. Чернечий скарб // Світ. 1926. Ч. 19–20. С. 6–8.

ПРИ ВІДСЯЮ БАГАТТЯ

Увечері, коли легкі крила перших сутінків починали тремтіти над лісом, ми залишали працю і йшли до бараку. Там горіло уже розложене багаття і клекотіла у чималім казанку яка-небудь юшка, парувала і уже здалека дражнила своїм пахом наш гострий від зголоднілості смак.

По вечері часто засижувалися гуртом біля вогню, курили і розповідали якісь пригоди з минулого, щоби розігнати одноманітність життя в лісовій пущі та полинути хоч трохи згадками до колишнього минулого.

Нерівне, мінливе полум'я вогню освітлювало червонявим сяйвом наші загрубілі обличчя і нашу подерту едіж, від чого ми нагадували собою скоріще зборище якихсь непевних осіб, а не звичайних працівників у лісі. Хоча по тій мішанині, яку ми з себе уявляли, з нашого гурту дійсно моглаб витворитися якась банда, бо тут були люде не лише ріжних соціальних станів у своєму минулому житті, але і ріжних, навіть ворожих національностей. Спільна сокира та пилка, спільні мозолі на руках об'єднали нас біля одного казанка. Виникали інколи дрібні непорозуміння та сварки, але здебільшого ми самі уникали розмов, які моглиб нас дражнити та викликати суперечки. Ми занадто були відірваними від бурхливого життя і давили на наші почуття похмуро мовчазні гущі лісів з своїми таємничими пошумами та містеріями правічної природи.

— Щось, панове, ми всі сьогодні невеселі, — промовив кирпатий білобрисий Яцько, що дуже не любив похмурого мовчазного настрою, — хоч би збрехав хто-небудь щось цікаве.

— Нехай Олекса розкаже що-небудь із своїх любовних пригод. Він на це майстер, — зазначив завжди похмурий Зінько і криво посміхнувся під своїми великими трохи рудоватими вусами.

Вродливий кучерявий Олекса був відомий між нами розповідями своїх численних любовних пригод. Він лише недавно пристав до нашого гурту і вже почував себе зле, нудився в нашім товаристві, в яким не було ні одної жінки.

— А справді, нехай Олекса щось збреше! — підтримав думку Зінька і сліпий на одно око Іван.

Олекса не примусив себе довго чекати. По звичці поправив свої темно русяві кучері, прижмурих трохи праве око, щось пригадуючи, і почав:

— Не розповідав я ще, здається, вам, товариші однієї пригоди, що ледві не коштувала мене життя. Не думайте, хлопці, що баламутити дівчат та набивати роги чоловікам є не ризикозна річ! Буває інколи влетиш так, що і сам після дивуєшся, як виніс цілою своєю головою.

— А велика шкода, якби і не виніс її?! — запитав іронічно Зінько.

— Як кому! Повір, що багато знайшлося би таких, що пролилиб за неї не одну щирю сльозу...

— Ну, розповідай уже, буде тобі хвалитись, — умішався одноокий Іван.

— Так от, трапилася мені, хлопці, пригода. Мабуть уже вам згадував раніш, що був я один час у більшовицькій кінноті.

— А не брешеш?... запитав знову Зінько.

— Та не мішай чоловікові говорити! — майже розсердився Яцько. Олекса блимнув на них бистрим оком, але не перервав свого оповідання:

— Занесло мене так у одно село аж на Київщину. Село, як село — негарне і непогане, тільки упала мені у око одна молодичка там. Ну такаж, скажу я вам, що аж пучечки оближеш!... Як то кажуть — усе на своєму місці і всего якраз у міру. Як побачив я її, так мені з того менту наче узяв хто тай перекинув серце до гори ногами. Роспитав людей, кажуть, що не затівай, мов, хлопче, — нічого не вийде, бо дуже не приступна.

„А що, — питаю, — вона вдова, чи як?”

„Та ні, — кажуть, — чоловік десь у гайдамаках.

Ага, думаю, тим краще. Склав собі я в голові зараз же плян і над вечір пішов туди по службовим, мов, справам. Нічого, приняла мене досить увічливо, відповіда на мої питання і ні трохи, видно, не лякається. Бойова молодиця і не мужичка яка не обтесана, а чотирі кляси гімназії скінчила.

„А що ваш чоловік робив, — питаю, — чим займався?”

„Служив у кооперативному товаристві за діловода, — відповіла.

„А тепер де він?”

„Не знаю добре і сама, кажуть що десь у українському війську.

„У гайдамаках?”

„Може, — каже, — не знаю, бо уже місяців зо три не був дома.

Так побалакали ми першого вечора, а на другого я взяв пляшку самогону та ще дечого та знову до неї. Спершу знаєте відмовлялася, не хотіла і покуштувати, а як я почав дуже був настоювати, — випила. Досиділи ми так, попиваючи, уже до пізна. Спершу моя Одарка чогось було засмутилася, зітхати почала, а після нічого, — розвеселилася від самогону, жартувати почала навіть. Ну, тепер, думаю, мое взяло...

— А в якому це селі було? — запитав несподівано Зінько, копирсаючи похнюпившись у багатті.

— Здається у Байраках, — відповів нехотя Олекса, — це не важно.

— Та може і я там бував, — буркнув Зінько для оправдання що перебив.

— Так от, продовжив далі Олекса, підпила моя Одарка, я тоді цуп її в обійми та цмок у губи. А вона — лясь мене по щоці. Схопилася, мов та вовчиця:

„Не підступай — каже, — бо убю!... і ніж зі столу вхопила.

Е, думаю, голубке, не на того ти напала. За ніс водити не будеш. Вирвав я ножа та й давай борикатись з нею. Довгенько повозився поки таки зламав її...

— А таки піддалася?... запитав сміючись кирпатий Яцько, облизав з смаком свої потріскані губи, які мав дебелі, як у мурина.

— Який тоб я був мужчина, колиб не зміг скрутити в кулак жінку, відповів із значною посмішкою Олекса. — Минуло після того якихсь днів зо три а я знову до Одарки. Прихожу, а вона тільки заглядела мене та в слюзи:

„Занапастив ти мене, Олексо, честь мені мою відняв жіночу, то хоч пожалій на далі, не губи мене зовсім...

Ледві втихомирив її. Повечеряли ми, потушив я світло та тільки що почав був втихомирювати, щоб не противилась, коли тут хтось з тиха — стук-стук у вікно. Одарка так і скаменіла. Притаїлись, мовчимо. А воно знову — тук-стук лише дужче.

„Спитай, — кажу, — хто там?”

Коли воно і само стиха під вікном обзивається:

„Відчини, Одарко, це я...”

— Ех, браття, у мене так і похолонуло під серцем. Не буду брехати, боявся я тих проклятих гайдамаків.

„Сховай, — кажу, — куди небудь.”

А вона стоїть серед хати та лише трясеться вся, як листок осиковий. Бачу я що біда, ударив ногою в друге вікно та ходу! Пику пошкрябав усю об колочки, а він тільки — бах, бах! із револьвера мені в слід. Біля самої голови, як бжолки, так і продзиньчали кулі, поки я скочив у бурян.

Олекса замовк, скрутив головою і закурив цигарку.

— Ну, а що далі було! — запитали ми зацікавлено.

— Та що?! Збудоражив я своїх, прибігли, оточили хату, а там тихо усе, лише світло бачимо, горить у середині. Найшовся один смільчак і зазирнув у вікно, а там усе поперевертувано і Одарка лежить на долівці у калюжі крові.

— Убив?... — запитав Яцько.

— Яке там убив, дурна баба сама собі кулю увігнула у серце з мого револьвера. Забув його був, тікаючи, на столі у неї...

Ми якийсь час сиділи мовчки. З глибин, лісу дихнув вогкий вітер, сколихнув червонасте полум'я вогню і здавалося, що приніс з собою передчуття якогось лиха. Якесь пригноблення лягло на душу, відчулася темна таємниця ночі, що примусило нас присунутись ближче до багаття. Ото перемовились ми між собою ще кількома словами, а Олекса голосно, трохи штучно позіхнув і пішли до бараку спати. На дворі біля багаття лишився тільки Зінько, що курил свою невеличку люлечку і супив навислі брови. Ми звикли, що він часто лягав пізніше нас, сидячи довго при блідому відсяї догорілого вогню, і не звернули на це уваги.

Я лежав поруч Олекси на нашому спільному для всіх ліжку і чув як він у ночі чогось устав.

— Ти куди? запитав я з просоння.

— Та піду трохи на свіже повітря, бо чогось голова болить, — відповів мені похмуро.

У ранці Яцько перший запитав, що у бараці немає ані Олекси ані Зінька. Та першого ми скоро знайшли біля потоку з розбитою сокирою головою, як лежав до гори весь задубілий і страшний на вигляд, а Зіньків слід прямував лісом до недалекого від нас кордону.

Того вечора ми уже не розповідали більше ніяких пригод, а лише мовчки курили свої цигарки та час-від-часу поглядали мимохіть у темряву лісової пущі, нем[о]в сподіваючись що ось звідти зявиться Зінькова постать і мовчки, похмуро, як і завжди, сяде між нами у гурті біля багаття.

Некрашевич В. При відсяю багаття // Світ. 1927. Ч. 21–22. С. 17–19.

VALERIY M. VLASENKO, OLEKSANDR S. KURINNOI
(*Sumy State University, Ukraine*)

ON THE LITERARY WORK OF VASYL ANDRIIEVSKYI

Abstract. The article is dedicated to the literary work of Vasyl Vasyliovych Andriievskiy, the Ukrainian social and political figure, a participant of the Ukrainian revolution of 1917-1921, one of the leaders of the Ukrainian political emigration in Yugoslavia, a writer and a journalist, native of the Chernihiv region.

The preface highlights biography and social and political activity of V. Andriievskiy in Ukraine and emigration. It is specified that until recently, his literary work was not known, because he published his stories under pseudonyms and cryptonyms. Owing to processing of the archival-investigation case of V. Andriievskiy, which is stored in the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine, the origin of pseudonyms was found out and the circle of magazines in which his prose works were published was determined.

Four stories by V. Andriievskiy under the pseudonym "Vasyl Nekrashevych" are published for the first time, which are printed in the month of writing, art, science and public life "Nova Ukraina" ("New Ukraine") (Prague, 1923, editors V. Vynnychenko, M. Shapoval) as well as in the illustrated fortnightly "Svit" ("The World") (Lviv, 1926-1927, chief editor I. Kvasnytsia).

Key words: Vasyl Andriievskiy, Vasyl Nekrashevych, literature, Ukrainian political emigration, Ukrainian revolution of 1917-1921, journal, Yugoslavia.

Отримано 28.05.2023 р.